

Textilslöjd på järnåldern

På järnåldern förändrades mycket inom textilhantverket i Norden. Nya spånadsväxter och tekniker började användas och importen av lyxtyger från Sydeuropa och Asien utvecklades i dramatisk takt.

Spånadsväxter

Under tidig järnålder började man odla lin i Norden. Det är en kulturväxt som inte är naturligt vildväxande någonstans i världen. Dess ursprung är därför osäkert men man tror att den härstammar från besläktade vilda arter vid Medelhavet eller sydvästra Asien. Andra spånadsväxter utnyttjades troligen också, såsom nässlor och hampa.

Hantering av spånadsväxter är mycket arbetskrävande. De ska odlas, skördas, torkas, repas (fröställningarna repas av), rötas (stjälkarna angrips av bakterier för att frigöra fibrerna), bråkas (krossas), skäktas och häcklas (fibern rensas från ved och korta fibrer, 'blånor'). Först därefter kan garn spinnas och vävas. För att t. ex. tillverka 1 kg lingarn krävs 20 kg orepad linhalm.

Ull, hår och tagel

De viktigaste textilfibrerna vid sidan av linet var ull. På järnåldern framavlades ett flertal raser av får och getter med olika kvaliteter och egenskaper på ullen. Huvudsakligen var det får som liknade dagens gutefår, skogsfår eller norskt spelsau. Kännetecknande är att pälsen består av ett yttre lager av långa vattenavstötande täckhår och ett inre tätt och finhårigt ullager. Ullen kunde både ryckas och klippas av fåren eller getterna beroende på om man ville eller hade behov av att skilja ullen i olika kvaliteter. Därefter kunde man rensa och kamma ullen och karda den till kardflor, vilken sedan spanns till tråd. Getens ull eller ragg blandades dock med ull från får för att få ett användbart garn. Även hår från nöt, häst eller hund kunde blandas in i ullen när den spanns. Man kunde även tova föremål av ullen. Tovade masker har hittats i vikingastaden Hedeby i Danmark.

Spinna och färga

På järnåldern spann man på sländor. Spinnrockar och långrockar kom till Norden först under medeltiden. Sländtrissor är ganska vanliga fynd i det arkeologiska materialet och kan vara gjorda i lite olika material. Alldeles säkert har de flesta varit gjorda av trä men dessa har multnat bort precis som majoriteten av sländornas tenar.

Garnet kunde sedan färgas i en mängd färger med färgämnen tagna huvudsakligen från den omgivande naturen. Dessa kunde komma från växter, deras blad, bark eller rötter, eller från svampar, mossor och lavar. Färgämnen kunde också utgöras av mineraler, salter och andra kemiska ämnen som kunde utvinnas ur oorganiska material. Handel med färgämnen var också utbredd. (Läs mer i *Berätta mer... Kemi på Järnåldern.*)

Vävning

Ett mycket vanligt fyndmaterial från järnålderns boplatser är så kallade vävtyngder. Oftast ser de ut som runda lerkakor med ett hål i mitten men de kan också vara gjorda i sten. Dessa har tillhört en av de äldsta formerna av vävstolar, så kallade varptyngda vävstolar eller oppstadgogn. I en varptyngd vävstol hänger varpen i en upprättstående ram. Upptill är varpen fastsatt i en bom, där man allteftersom rullar på det vävda tyget. Nedtill är varpen tyngd av en mängd varptyngder. Varpen leds på mitten av vävstolen genom flera rader av handknutna solv eller trådöglor, som är fastsatta i några käppar som sitter löst i hållare framtill på vävstolen. Lyfter man fram en sådan skälkäpp så dras vissa trådar ut och ett skäl har bildats där man kan föra in inslagstråden. Denna packas därefter genom att man slår den uppåt med ett vävsvärd. Därefter lyfter man tillbaka den första skälkäppen och lyfter fram en annan, vilken drar ut andra trådar och ett nytt skäl har uppkommit där man kan lägga in inslaget, varefter proceduren upprepas. Beroende på i vilken ordning man har solvat, d.v.s. lett varptrådarna genom solven och beroende på i vilken ordning man lyfter ut skälkäpparna uppkommer ett stort antal mönstervariationer. Har man dessutom olika färger i varp och inslag så ökar variationerna än mer.

Då och då finner man vid arkeologiska undersökningar rester av textil. De oftast fragmentariska textilresterna visar att man hade vackra textilier av en kvalitet ofta många gånger bättre än dagens tyger. En trådtäthet på 40 trådar per cm förekommer i såväl linne som ylle; i enstaka fall har man till och med funnit textilier med ännu högre täthet.

Kläder och myter

Det finns många myter om förhistorisk klädedräkt. En av de vanligaste är att man inte kunde någon tillskärningskonst värd namnet. Detta är fel. Däremot

var man mycket ekonomisk vad gällde textilåtgång, eftersom det var en komplicerad process att tillverka tyg. Därför fick kläderna ofta ett ganska enhetligt utseende vad gäller snittet. Det förekom dock en mängd olika kläder för såväl kvinnor som män, och modet förändrades konstant. En folkvandringstida kvinnodräkt från 400-talet såg inte alls ut på samma sätt som en kvinnodräkt från 600-talet, lika lite som dagens mode är likt det som var vanligt under tidigt 1800-tal. Dessutom var modet ofta olika från trakt till trakt. Kunskaperna om hur människorna gick klädda under järnåldern ökas också på allt eftersom fler fynd uppdagas och studeras. Det som man trodde för tio år sedan är inte längre lika troligt. Vad man ska komma ihåg är att nästan alla idéer om järnålderns kläder enbart är kvalificerade gissningar eftersom knappt några mer eller mindre hela klädesplagg ännu har hittats bevarade från den tiden.

Broderier och band

Järnålderns kläder och textilier uppvisar ibland spår av broderier. Tyvärr är dessa ofta så förstörda att man inte kan tolka hur de har sett ut. Vissa undantag finns. I en grav i Mammen utanför Viborg i Danmark, har man funnit välbevarade dräktfragment av en vikingatida mansdräkt. Dräkten har vackra och mycket avancerade mångfärgade broderier utförda i ylletråd på ylletyg eller importerat sidentyg. Man kan anta att kläderna, i vilket fall de som inte användes dagligdags, ofta hade just broderier. Det finns även andra bevarade textilier med broderier, bland annat bonader med vacker brodyr från Osebergsfyndet i Norge daterade till 800-talet.

Järnålderns kläder var ofta prydda av band i olika tekniker. De vanligaste man finner är gjorda i brickvävningsteknik, men även flätade och vävda band med plockade mönster förekommer. Under framförallt vendel- och vikingatid vävde man gärna brickband med guld- eller silvertråd som inslag, så kallade broscherade band.

Import och export

Under järnåldern ökade importen av textilier till Norden dramatiskt. Framförallt kan man se detta på alla fynd runtom i Norden från den här tiden av siden i olika former och ursprung. Fynd av siden i järnåldersgravar förekommer även i Västmanland. En del av de linne-

och ylletextiler som man har hittat kan också vara importerade, hur mycket är dock diskutabelt. Även en viss export av textilier från nordiskt område till kontinenten kan också ha ägt rum. Handelsvägarna mellan Norden och kontinenten var utvecklade långt före järnåldern men kom under denna tid att utvecklas till ett omfattande internationellt nätverk.

Arbetstips

- Spinn ull och lin på slända.
- Färga garn med växtfärger, lavar och svampar.
- Väv eller fläta band i olika tekniker. Gör brickband, väv i bandgrind, fläta eller påta band.
- Tova i ull.
- Studera och tillverka kläder efter järnåldersmodell

Att läsa vidare

Det finns många bra böcker om textila tekniker och textilhantverk. En bra bok är *Karda, spinna, färga: en bok om ull och lin* av Elisabeth Hoppe och Ragnar Edberg. Om man vill lära sig mer om växtfärgning är Gösta Sandbergs och Jan Sisefskys bok *Växtfärgning*, och boken *Växtfärgning med örter, svampar och lavar* av Erik Sundström mycket bra. Om brickbandsvävning rekommenderas boken *Brickvävning – så in i Norden* av Sonja Berlin Englund. Det finns ganska få lite mer lättövergripliga böcker om dräktskick och textilhantverk under järnåldern. I böckerna *Tuna i Badelunda I & II* av Erik Nylén finns dock bra redogörelser för de textilfynd som gjordes i Tuna. På Historiska Museets hemsida kan man också hitta en hel del information.

Kulturmiljöer i länet

Man finner rätt ofta fragment av textilier vid arkeologiska utgrävningar, framförallt vid undersökningar av järnåldersgravar. I Västmanland har man vid Tuna i Badelunda utanför Västerås funnit välbevarade gravar med bevarade dräktfragment och liknande. Även vid utgrävningar i t.ex. Åsby i Kolsva norr om Köping och i Aspbacken i Tortuna har man funnit textilfragment.

